

Návrh rámcových standardů kvalifikované péče o sbírky muzejní povahy v oblasti konzervování-restaurování „Strategie konzervace sbírek“

Návrh rámcových standardů pro oblast konzervování-restaurování sbírek muzejní povahy byl zpracován Metodickým centrem konzervace Technického muzea v Brně (TMB) v návaznosti na profilové úkoly r. 2019 stanovené MK ČR. Tento materiál byl připomínkován ve spolupráci s členy Rady a Výboru Komise konzervátorů-restaurátorů Asociace muzeí a galerií (Komise KR) na základě pracovního jednání konaného dne 23. 5. 2019 v TMB a dále odsouhlasen na zasedání Komise KR dne 9. 9. 2019 v Rožnově pod Radhoštěm.

Návrh uvedených rámcových standardů je pracovním materiálem určeným k další odborné diskuzi v rámci příprav nové muzejní legislativy. Za tímto účelem jsou uvedeny a zvýrazněny v textu související právní předpisy a standardy.

1. Vymezení základních pojmů

Ochrana sbírek patří mezi základní poslání muzeí, jedná se o soubor opatření zajišťujících ochranu sbírky před krádežemi, vloupáním, poškozením, nepříznivými vlivy, rovněž zahrnuje preparaci, konzervování a restaurování včetně vedení sbírkové evidence a další úkony vycházející ze Zákona o ochraně sbírek muzejní povahy a změně některých dalších zákonů č. 122/2000 Sb. a souvisejících předpisů.

Sbírka muzejní povahy – je sbírka, která je ve své celistvosti významná pro prehistorii, historii, umění, literaturu, techniku, přírodní nebo společenské vědy; tvoří ji soubor sbírkových předmětů shromážděných lidskou činností [Zákon č. 122/2000 Sb.]

Sbírkový předmět – je věc movitá nebo nemovitost nebo soubor těchto věcí, a to přírodnina nebo lidský výtvar [Zákon č. 122/2000 Sb.]

Konzervace je zastřešující označení pro *konzervaci preventivní i sanační* a pro *restaurování*, zahrnuje veškerou péči o *předměty kulturního dědictví* za účelem zachování jejich *komplexní hodnoty*. Nedílnou součástí *konzervace* je *průzkum* [Dokument o profesi konzervátora-restaurátora, 2011].

Preventivní konzervace je soubor opatření, jejichž cílem je zpomalení poškozování a omezení možných rizik pro *předměty kulturního dědictví* prostřednictvím systému pravidelných kontrol a nepřímých *zásahů*, tj. zejména optimalizací podmínek při uložení, prezentování a manipulaci. *Preventivní konzervaci* se snižují zmíněná rizika pro celé sbírkové fondy, proto se jedná o hospodárný a efektivní nástroj ochrany sbírek. V rámci rozhodovacího procesu při navrhování postupu *konzervace* nesmí *konzervátor-restaurátor* opomenout všechny nástroje *preventivní konzervace*. Tato je uskutečňována všemi muzejními pracovníky za přispění kolegů z jiných vědních oborů i veřejnosti. *Konzervátor-restaurátor* navrhuje opatření *preventivní konzervace* a dohlíží nad jejím správným plněním [Dokument o profesi konzervátora-restaurátora, 2011].

Sanační konzervace: spočívá v ochraně hmoty a konstrukce *předmětu kulturního dědictví* pomocí systémů *přímých zásahů* stabilizujících jeho fyzický stav. Při práci musí být upřednostňovány technologie, které minimálně narušují *komplexní hodnotu předmětu* [Dokument o profesi ko-re, 2011].

Restaurování je činnost, která interpretuje *celistvost-integritu předmětu kulturního dědictví* na určitém známém stupni jeho historického vývoje. Hlavním cílem je dosažení srozumitelnosti *předmětu*. V určité míře tak dochází k obnovení dřívější estetické, technické, hudební aj. funkčnosti-účinnosti *předmětu*.

Restaurování zahrnuje nejen doplňování chybějících či silně poškozených prvků, ale také odstranění těch nepůvodních prvků, které srozumitelnost nebo funkčnost-účinnost *předmětu* omezují [Dokument o profesi ko-re, 2011].

Konzervátor-restaurátor je vzdělaný, kvalifikovaný a zkušený profesionál schopný provádět komplexní *zásahy na předmětech kulturního dědictví* při dodržování zásad Dokumentu o profesi konzervátora-restaurátora [Dokument o profesi ko-re, 2011].

Komplexní hodnota (muzealita) předmětu kulturního dědictví vyjadřuje jeho kvalitu jako nositele souboru všech autentických informací, emocionálních a racionálních, které je možno dnes či v budoucnu identifikovat. Jako taková je hlavním předmětem ochrany u kategorie muzejních sbírkových předmětů. Součástí komplexní hodnoty je i výpovědní hodnota předmětu [Dokument o profesi ko-re, 2011].

Standardy - soubor pravidel a návodů, které jsou vytvořeny s ohledem na správnou praxi „best practice“ v daném oboru.

2. Strategie konzervace sbírek

- Základním nástrojem pro ochranu sbírek je uplatňování účinné „*strategie konzervace sbírek*“, vymezující způsob a postup péče o sbírky prostřednictvím souboru *opatření preventivní konzervace, sanační konzervace a restaurování* včetně pravidelného školení svých zaměstnanců. Cílem „*strategie konzervace sbírek*“ je nalézt rovnováhu mezi jejich dlouhodobým uchováváním a využíváním formou výzkumu, komunikace, vystavování, vzdělávání a ekonomickými možnostmi s ohledem na energetickou šetrnost (udržitelnost). Strategie konzervace sbírek ukládá muzeu pečovat o své sbírky v souladu s platnou legislativou a schválenými standardy.
- Strategie konzervace sbírek rozpracovává zejména oblasti monitoringu a vyhodnocování stavu sbírek, řízení jejich rizik a bezpečnosti, preventivní, sanační konzervace a restaurování, rozvoje a udržitelnosti.
- Metody preventivní konzervace jsou uplatňovány přednostně před intervenčními sanačními postupy, jelikož v případech, kdy je to možné, jsou sbírky chráněny omezením rizik jejich poškozování účinněji než ošetřením na základě přímých zásahů.
- Muzeum stanoví odpovědného pracovníka pro zpracování zastřešující strategie konzervace sbírek, která bude zahrnovat preventivní a nápravná opatření, jejich plánování a postup realizace.
- V rámci uplatňování účinné strategie konzervace sbírek musí být zajištěno, aby muzeum disponovalo konzervátorem-restaurátorem s odpovídajícím vzděláním a praxí.

- *Zákon č. 122/2000 – ukládá zajistit ochranu sbírky*
- *Vyhláška č. 275/2000 Sb. – ukládá zpracování Režimu zacházení se sbírkou:*
 - *Metodický pokyn k zajištění průkaznosti evidence sbírkových předmětů a stanovení režimu zacházení se sbírkou v muzeích a galeriích spravujících sbírky ve vlastnictví státu a územních samosprávných celků*
 - *Metodický pokyn k zajišťování správy, evidence a ochrany sbírek muzejní povahy v muzeích a galeriích zřizovaných Českou republikou nebo územními samosprávnými celky (krají, obcemi)*
 - *Metodický pokyn k provádění některých činností souvisejících s tvorbou sbírek, péčí o sbírky a vývozem sbírkových předmětů do zahraničí*

2.1. Stav sbírek

- Odpovědní zaměstnanci ve spolupráci s konzervátory-restaurátory pravidelně monitorují a kontrolují stav sbírek, dokumentují změny jejich stavu a identifikují sbírkové předměty vyžadující konzervační zásah. Četnost prohlídek je dána zákonem stanovenou pravidelnou inventarizací, ale odvíjí se též od citlivosti a zranitelnosti jednotlivých předmětů a rizik při jejich deponování, vystavování a jakékoliv manipulaci.
- Zvláště citlivé předměty na okolní vlivy, nestabilní nebo nebezpečné sbírkové předměty potencionálně ohrožující ostatní sbírky jsou průkazně identifikovány, zaznamenány a označeny. Zaměstnanci muzea dodržují odpovídající postupy a pokyny týkající se vhodné manipulace, vystavování, transportu a péče o tyto identifikované položky.
- Muzeum si je vědomo, že různé způsoby využívání sbírkových předmětů mohou mít za následek změnu jejich stavu. Rizika nežádoucích změn sbírkových předmětů je ale nutné neustále minimalizovat používáním osvědčených postupů a materiálů správné praxe během jejího uchovávání, výzkumu (včetně odběru vzorků), komunikace (včetně vystavování, manipulace a transportu) a vzdělávání. V rámci dočasného přenechání sbírkových předmětů jiné právnické nebo fyzické osobě má muzeum zpracovaný protokol o stavu (*Condition report*).

- *Zákon č. 122/2000 – součástí evidence sbírek jsou záznamy o stavu sbírkových předmětů, jsou též předmětem pravidelné inventarizace*
- *Režim zacházení se sbírkou dle Vyhlášky č. 275/2000 Sb.- posuzování stavu sb. předmětů při jejich zařazování do sbírky i vyřazování*
- *Minimální standard mobility sbírek (zpracováno MC NG) – Zpracování „condition reportu“, záznamu o stavu sbírkového předmětu při jeho fyzickém předání, zápůjčkách apod.*

2.2. Řízení rizik a bezpečnost sbírek

- Veškeré činnosti využívání sbírkových předmětů, jako je výzkum, komunikace a vzdělávání představují potenciální riziko pro jejich fyzický stav a celkovou živostnost.
- Povinností muzea je monitorovat a zmírňovat možná rizika na úroveň, která jsou optimalizovaná pro zajištění ochrany a zároveň přístupnosti sbírky pro její využívání.
- Řízení rizik zahrnuje poskytování odpovídajících školení zaměstnancům, sledování stavu sbírek, zajištění postupů pro zaznamenání změn stavu sbírek a dodržování plánu prevence a ochrany sbírek v případě přírodních katastrof a dalších mimořádných událostí.

- *Každé muzeum musí mít provedenu analýzu rizik dle charakteru a umístění budovy, dle druhu a stavu sbírek, dle klimatických a mikroklimatických podmínek atd. – toto je obsahem Minimálního standardu bezpečnosti sbírek výtvarného umění - MC NG.*

2.3. Preventivní konzervace

- Muzeum si je vědomo toho, že preventivní konzervační přístup je dlouhodobě nejehospodárnějším a nejúčinnějším způsobem péče o sbírky. To zahrnuje opatření k eliminaci či minimalizaci jevů vedoucích k poškození nebo degradaci sbírky. Uvedená opatření jsou součástí zpracovaného *Plánu preventivní konzervace sbírek* muzea.
- Muzeum si je vědomo toho, že konstrukčně vhodné, bezpečné a udržované budovy a infrastruktura jsou zásadní pro dlouhodobé uchovávání sbírek. Informace o jejich aktuálním stavu má muzeum zpracováno ve standardizovaném „*Facility reportu*“.

- Muzeum optimalizuje místa a kapacitu všech úložných prostor a depozitářů, a to prostřednictvím vhodně zvolených úložných systémů, které zajistí flexibilní, bezpečné a odpovídající uchovávání sbírek.
- Muzeum stanoví pokyny týkající se vhodných podmínek prostředí, ve kterých budou sbírky uchovávány, zpracovávány, vystavovány a přepravovány. Tyto pokyny musí být v souladu s platnou legislativou a odpovídajícími standardy („best practice“).
- Parametry klimatických podmínek prostředí (zejména teploty a relativní vlhkosti vzduchu) jsou průběžně monitorovány, vyhodnocovány a uchovávány. Na základě jejich vyhodnocování jsou realizována nápravná opatření pro zlepšení podmínek prostředí. Jakýkoliv přesun sbírkových předmětů musí probíhat v podmínkách odpovídajících místu jejich dlouhodobého uchovávání nebo případně vést ke zlepšení těchto podmínek.
- Veškeré obalové a úložné materiály používané ve spojení se sbírkami nebo v těsné blízkosti s nimi musí odpovídat schválenému standardu tak, aby se předešlo jejich poškození nebo ztrátě.
- Sbírkové předměty jsou vystavovány za využití přirozeného i umělého osvětlení. Sbírkové předměty jsou kategorizovány a rozříděny podle jejich citlivosti na světlo. Intenzita osvětlení a doba expozice musí být minimalizovány tak, aby byla omezena rychlost jejich nevratných změn (vyblednutí a dalšího poškození). Během vystavování a uchovávání by na předměty nemělo dopadat žádné nadbytečné záření (například ultrafialové), které není součástí viditelného spektra záření. Sledované parametry osvětlení musí být v souladu se schválenými standardy.
- Riziko kontaminace prachem a dalším znečištěním je snižováno na základě pravidelného úklidu, prováděného adekvátně proškoleným personálem, vhodného úložného a výstavního systému, filtrace cirkulujícího vzduchu a údržby budov.
- Muzeum si je vědomo, že v prostředí, kde se nachází sbírkový předmět, může dojít k výskytu škodlivých organismů. Za tímto účelem procházejí sbírkové předměty zavedenými karanténními postupy. Úroveň výskytu biologických škůdců musí být regulována na základě pravidelného úklidu, prováděného adekvátně proškoleným personálem, včetně osvědčených postupů integrované ochrany před škůdci („integrated pest management“). Zaměstnanci muzea jsou povinni informovat odpovědné pracovníky muzea o okamžitých a potenciálních hrozbách biologických škůdců.
- Sbírkové předměty musí být chráněny před vibracemi nebo otřesy při vystavení, uchovávání a přepravě.
- Manipulace se sbírkovými předměty je zajišťována adekvátně proškolenými pracovníky, kteří jsou k tomu způsobilí a jsou si vědomi možných rizik ohrožujících jak je samotné, tak i sbírkové předměty.

- *Opět je tady provázanost s Režimem zacházení se sbírkou dle Vyhlášky č. 275/2000 Sb., Metodickým pokynem MK k zajištění průkaznosti evidence sbírkových předmětů a stanovení režimu zacházení se sbírkou v muzeích a galeriích spravujících sbírky ve vlastnictví státu a územních samosprávných celků)*
- *Dále je nutné zohlednit ČSN EN pro oblast ochrany kulturního dědictví (např. ČSN EN 15757 Požadavky na teplotu a relativní vlhkost prostředí s cílem zamezit mechanismu poškození organických hygroskopických materiálů, k němuž dochází v důsledku klimatu, ČSN EN 16141 Doporučení pro řízení vnitřního prostředí - Studijní depozitáře ... a další*
- *Dále je nutné zohlednit certifikované metodiky a památkové postupy (např. Metodika uchovávání předmětů kulturní povahy, Metodika pro preventivní konzervaci fotografických materiálů, Metodika sledování a hodnocení světelných parametrů a biologických indikátorů vnitřního prostředí depozitářů a expozic ... a další, většinou výsledky výzkumných projektů NAKI MK)*

2.4. Sanační konzervace a restaurování

- Sanační konzervace a restaurování (obecně přímý zásah) mohou být provedeny za účelem fyzické stabilizace sbírek a zlepšení jejich srozumitelnosti. Za tímto účelem zpracuje muzeum *Plán sanační konzervace a restaurování*, který je pravidelně vyhodnocován a aktualizován.
- Hlavním cílem přímého zásahu, který musí být prováděn v souladu s platnou legislativou, schválenými standardy a etickými kodexy, je prodloužit životnost sbírkových předmětů při současném zachování jejich komplexní hodnoty a autenticity.
- Sbírkové předměty, vyžadující naléhavé ošetření, z důvodu jejich poškození či hrozící ztráty nebo, pokud je vyžadováno jejich zpřístupnění pro veřejný či vědecký účel, musí být upřednostněny před ošetřením předmětů, které jsou stabilní a nejsou požadovány pro okamžité využití.
- Přímý zásah musí být odsouhlasen příslušným odpovědným pracovníkem (zpravidla kurátorem sbírky), s přihlédnutím k účelu, pro který může být předmět dále užíván.
- Sanační konzervaci a restaurování (přímý zásah) musí provádět konzervátor-restaurátor v souladu s osvědčenými postupy, standardy a etickými kodexy.
- V případě, že v muzeu není k dispozici kvalifikovaný konzervátor-restaurátor, mohou být tyto práce sjednány dodavatelskou činností. Odpovědný pracovník muzea zodpovídá za organizaci a dohled nad všemi těmito dodavateli. Odborný dohled může provádět pouze ve spolupráci s konzervátorem-restaurátorem.
- Veškeré přímé zásahy prováděné na sbírkových předmětech jsou kompletně dokumentovány a trvale uchovávány.
- V rámci přímých zásahů jsou používány ověřené materiály a metody, které, pokud je to možné, nezhodnocují ani budoucí konzervaci, ani vědecké zkoumání, ani komplexní hodnotu sbírkových předmětů.

2.5. Rozvoj

- V rámci činností muzea je žádoucí nadále zlepšovat své standardy a efektivitu v oblasti konzervace sbírek prostřednictvím rozvoje zaměstnanců, vlastního výzkumu a vzájemně prospěšných partnerství s externími jednotlivci, institucemi, zájmovými skupinami apod.
- V rámci činností muzea jsou aktivně sdíleny odborné znalosti a zkušenosti v oblasti konzervace sbírek.

2.6. Udržitelnost

- V rámci uplatňování strategie konzervace sbírek jsou upřednostňovány takové postupy a opatření, která jsou udržitelná z hlediska šetrného využívání energií.
- V rámci činností muzea jsou upřednostňovány materiály, které nepředstavují dle současných vědomostí zdravotní nebo ekologické riziko. V zájmu ochrany kulturního dědictví je však možné v konkrétních případech uplatnit adekvátní výjimky.

V Brně, 27. 9. 2019

Zpracovala: Ing. Alena Selucká

Ve spolupráci se zástupci Komise KR AMG: Mgr. Jaroslav Bašta, Ing. Jan Josef, Alena Komendová, David Lejsek, Mgr. Dana Modráčková, Ing. Dušan Perlík, Dušan Vančura, Mgr. Markéta Šimčíková, Ing. Ivo Štěpánek